

A SZEGEDI TANYAVILÁGBAN

**IRTA:
MILOTAY ISTVÁN**

KÜLÖNLENYOMAT A MAGYARSÁGBÓL

BUDAPEST, 1930

TARTALOM

Álom a Szent Márk-téren

Tanyabirodalom

A tanyavilág nagy pöre

Álom a Szent Márk-téren

A fogadalmi templom előtt állunk és gyönyörködünk az előttünk kitaruló kép szépségében, hatalmas, harmónikus arányaiban. Az imént még odabenn, a roppant román boltozatok alatt, az építőállványok lépcsőin, ingó padozatain bujkáltunk, négy-öt emeletnyi magasságban. Lázás munka folyik még itt, az utolsó reliefeket illesztik a falakba, szobrokat emelnek csigaszerkezettel fülkékükbe, vasrácsokat kovácsolnak, mozaikberakásokat csiszolnak, de ennek a gigászi műhelynek zaja és zürzavara mögül a színek és vonalak lenyüggő pompája bontakozik ki, a bazilikák csöndjét és fenségét lehelve az egymásra hajló kupolák alól.

*

Ragyogó szeptemberi reggel van, sietni szeretnénk, mert odakünn, a határban, a szegedi tanyavilág ezer gondja, látnivalója vár, de nehéz innen csak egy-kettőre továbbrohanni. Az óriási négyszög, melyet a bazilikával együtt a püspöki palota és az egyetemi épületek körülzárnak, mindenkit lenyüggő. Komoly, majdnem komor és mégis fölemelő benyomás ez. Zavarba jövünk, ha számot adni próbálunk róla, micsoda építészeti emlékeket elevenít föl bennünk. Vannak, akik a velencei Szent Márk-teret emlegetik, mások az Escorial tömegeit, a pétervári Téli-palota nagy terét. A stílust illetőleg végül is megegyezünk benne, hogy román formák vannak itt finoman, nagy tapintattal összehangolva a modern német építészet formanyelvével, anélkül, hogy a kettő összeházasítása zavart vagy diszharmóniát okozna. De az egészről együtt a reneszánsz fejedelmek, az építettő nagy pápák, vagy az ujkori abszolút impériumok nagy stílusa, bőkezű gazdagsága tekint vissza a szemlélőre. Szegedi barátaink elmondják, hogy mindez hat-nyolc év alatt nőtt itt ki a földből, hogy III. Napoleon gesztusával utcákat és régi házsorokat sajátítottak ki és söpörtek el a föld színéről, hogy helyet csinálhassanak ezeknek az új épületkolosszusoknak, egy egész új városrésznek, amely csupa palotából áll, amely még koránt sincs befejezve, mert körülötte még új utcák várnak lebontásra és átépítésre. Míg a bazilika terraszáról nézzük ezt a csodát, vagy mialatt négyszögbe futó árkádjai során félóraszámra gyalogolunk s a magyar kultúra hőseinek itt összehordott, falbaillesztett, márványba, bronzba és kőbe vésett szobrait, siremlékeit, plakettjeit szemléljük, a nemzeti nagyság és virulás álomszerű érzése lep meg bennünket. Valami kísérteties dolog ez. Valami furcsa ellentmondás küzködik az emberben, amelyet kívülről hozott magával s amelytől a nagyság és gazdagság benyomásai közt járva, se tud szabadulni, sőt amely egyre erősebb lesz, minél inkább birtokba akarnak venni ezek, hogy meggyőzzenek és elringassanak. Vannak pillanatok s fölmerül benned az az álom, hogy Magyarország győztesen került ki a háborúból, amit sose akartunk, Szerbia és Románia gazdag, termékeny országrészeit, a régi magyar bán-ságot magunkhoz csatoltuk, hogy Lajos és Mátyás birodalmát éljük, mienk a Balkán fölötti uralom, óriási gazdasági és kulturális föllendülés erői ömlenek egy diadalmas ország városcentrumai felé, katonai és politikai értelemben vezető nemzete vagyunk Középeurópának, új piacok gazdagsága, természeti kincsei, forgalma, fogyasztása duzzasztja egy új magyar birodalom szellemi és technikai igényeit. Azt álmodjuk, hogy a szegedi Szent Márkus-tér pompájában, építészeti arányaiban ennek az új magyar birodalomnak bősége, erőfölöslege teremtett csodát. Azt álmodjuk egy pillanatra, hogy Szeged a birodalom déli fővárosa, a dunai és drávai részek empóriumuma, amelynek vonzó köre a macsói bánzágon, Szlavóniában és Bosznián át a dalmát partokig hat. Ezt álmodjuk a bazilika előtt és a végtelen árkádok alatt, amelyeknek árnyékában ott világít Kőrösi Csoma Sándor fehérmárvány szarkofágja, Mátyás királynak a bauzeni reliefről mintázott arcképe, Munkácsy Mihály átszellemült piktorarca, Bessenyei György daliás testőrfigurája, Pázmány Péter zordon nagysága, Zrinyi Miklós

mellképe, Semmelweis Ignác Szent Péterre emlékeztető jóságos arca és a többieké, művészeké, költőké, tudósoké, akik mind Nagy-Magyarországot mondják. Ezt az álmodat zugja odabenn, a templom belső homlokába illesztve, Európa legnagyobb orgonája olyan ezüst-sípokkal, amelyek a tátrai fenyvesek szálferdőire emlékeztetnek. És ezt az álmodat kongja a központi épület ormába befalazott nagyszerű harangjáték, hogy el se hagyjon, amíg ebből a bűvös körből ki nem lépünk.

*

A számok, amelyekkel lelkes kalauzaink az építkezések költségeit illusztrálják, ugyanilyen álomszerűek. A magyar állam, illetve a kultuskormány, tíz év alatt tizenegymillió pengővel járult hozzá a szegedi egyetem létesítéséhez, a város, hozzávetőleges adatok szerint, legalább ugyanennyit áldozott. Sokezerholdas birtokok és határrészek jövedelmét kötötte le éveken keresztül ezekre a célokra, pótdókat vetett ki s újabb és újabb rendkívüli kölcsönöket vett föl, hogy az építkezés meg ne szakadjon és az elgondolt arányok változtatást ne szenvedjenek. Ez a huszmillió pengő arról az álomszerű, diadalmas, győztes és gazdag Magyarországról beszél, amely ha élne, akkor mindaz, amit látunk, természetesnek hatna, szükségszerűnek, mint amilyen természetes volt Nagy Lajos Visegrádja, vagy Mátyás budai palotája, amilyen következménye volt az új Páris a Napoleonok nagyságának, vagy az új Berlin a Hohenzollernek Németországának, amilyenek az amerikai vagy brazil városok, mögöttük fölfelé rohanó világörök hatalmával, gazdagságával, vagy amilyen természetesek az új Belgrád palotasorai, a megnőtt szerb birodalom erőmutatványa gyanánt, vagy amilyen természetes volt az új Budapest Andrassy-utja és palotarengetege a kiegyezés utáni Nagymagyarország közepén.

*

A mi álmodunk azonban itt csak addig tart, amíg kikerülünk ebből a bűvös négyszögből, ahol egy másik Szeged fogad bennünket, a szegedi Belváros, amely tegnap még szépnek, nagynak, elegánsnak hatott, ha csak vidéki értelemben is s amelyről most az az érzésünk, hogy a harmónia kedvéért az egész le kellene bontani, mert amellet, amit az imént láttunk, mind kicsinyessé és szegényessé törpül. Milyen ellentét a régi, földszintes, vagy egy-két emeletes házak és az új építkezés mindent elnyomó tömegei között! Hova törpült ezek mellett a királyi tábla egyemeletes székháza, vagy akár a híres városháza, a kulturpalota ott a Tisza-parton, vagy maga az egész Széchenyi-tér, az egész szerénykedő régi város, ahogy azt Ferenc József és Tisza Kálmán nagynak és szépnek elképzelték! Egymillió amerikai centrum, egy Chicagó vagy egy Cleveland kellene ezekhez az építkezésekhez háttérnek, kiegészítésnek, roppant bulvárokkal, terekkel, parkokkal, forgalommal, rohanó autó- és autbuszközlekedéssel, földalatti és földfeletti vasutakkal, felhőkarcolókkal, rakpartokkal, hidakkal. Itt azonban mindjárt Ferenc József Szegedje következik, rajta túl a másik, a még régiebb, a külvárosi Szeged, azon túl pedig a tanyavilág, a szőlőskertek végtelensége... A szegediek úgy járnak ide, olyan érzéssel, úgy nézelődnek ezen a téren, mintha maguk se hinnék, hogy mindez Szegeden van, olyan messzinek, olyan idegennek, olyan nagyszerűnek tetszik, amint ide belépnek, az az érzésük, mintha külföldre utaztak volna.

*

Szegednek összesen százharmincezer lakosa van. Ebből a tanyákon él ötvenezer, a modernebb belvárosban ugyanennyi, a külvárosi részeken harmincezer szinmagyar lélek. S ha nagy az ellentét, az árvíz utáni és a Trianon utáni Szeged között, mekkora lehet ez a külvárosokhoz mérten. Nem jut időnk rá, hogy elmenjünk ezekre a perifériákra, túl a Nagyköruton, de hogy ezek a részek a Szent Márk-tér álmaival szemben a valóság milyen tényei között élnek, arról egyebek között egy memorandumot nyújtanak át nekünk barátaink. A külvárosi társadalmi

körök és egyesületek egy nagybizottsága terjesztette ezt be két vagy három évvel ezelőtt a városhoz, hogy föltárja benne ezeknek a külső városrészeknek építészeti, közegészségügyi és közbiztonsági viszonyait. „Öltözzünk olcsó hétköznapi jelmezbe - mondja ez a memorandum -, tegyük félre a fényhez, pompához és hatalmas palotákhoz szokott érzéseinket s így lépünk arra a földre, ahol mindent látunk, amit, nem kellene látnunk s semmit sem találunk, amibe minden lépésnél bele kellene ütköznünk. A kikövezetlen, kátyukkal telt kocsit s a gidresgödrös gyalogjárda között huzódnak el a víz levezetésére szánt, de szemét, szennyviz és állati hulladékok elhelyezésére használt árkok, melyek csak arra jók, hogy a mindenféle betegséget terjesztő bacillusok ezreinek melegágyául szolgáljanak s hogy az épületek falazatába való beszivárgás elősegíthetése céljából a bennük összegyülemlett viznek tartályul szolgáljanak. Vizcsapot találunk minden harmadik, ötödik saroknál, de ez is sokkal jobb volna, ha nem volna, mert vagy nem elégíti ki a közszükségletet s akkor nincs célja vagy több vizet termel és az épületek szilárdságát veszélyezteti. Lámpával a külvárosrészekben csak néhány utcában találkozunk, mert a világháboru zivatara kidöntötte még azt a néhány pislákoló petróleumlámpát is, amely régen is csak arra volt jó, hogy az este hazabotorkáló a kiálló fa karójának neki ne menjen...” „Sem hatalmas középületeket, sem parkokat, sem inver-világítást, sem szobrokat, sem azt nem kérjük - mondja tovább a memorandum - hogy a mi külvárosrészeink is vidéki Párisra varázsoltassanak. Csupán az az óhajunk, hogy rendezett gyalogjárán, kövezett kocsitakon s világos utcákon meheünk fáradságos munka után otthonunkba, hogy ne kelljen se az elmerülés, se pedig a megtámadás veszélyétől rettegnünk. Csatornát és vízvezetékét kérünk, hogy ezáltal házaink megnedvesedése és mielőbbi összedőlése megakadályoztassék, és értékesítése megkönnyíttessék. Hisz mindannyian fizetjük a vízdiát, anélkül, hogy vizet kapnánk. Mindezekkel karöltve megszüntetendő a por- és sártenger. Különösen megközelíthetetlenek esős időben az utcák s a kocsiknak tengelyig érő mocsarakon kell keresztülhaladniuk, amíg rendeltetési helyükre eljutnak. Nem ritkán annyira megfeneklik egyik-másik kocsí, hogy csak segítséggel lehet tovább haladni. Ha esős időben kell temetést végezni, a halottat két-három utcán keresztül is vállon kell vinni, mert halottaskocsival lehetetlen a térdigérő sáron átmenni. Ilyen az állapot sáros időben, nyáron pedig bokáig érő por borítja a kocsit s egy-egy kocsí nyomában olyan porfelhő támad, hogy az ember sem önmagát, sem a mellette haladó társát megismerni nem képes... A nagyarányú fejlődés, a lakosságnak tehetős idegenekkel való szaporodása mentheti csak meg városunk iparosait, de különösen mezőgazdáit a végpusztulástól, mert a szegedi ipar és kereskedelem tulnyomórészben mezőgazdától él, ezek pedig a paprikának, mint különleges szegedi terméknek lehanyatlásával csak akkor tudnak kis területű földjeiken jövedelmező gazdálkodást folytatni, ha a kertészkezdéshez hasonló foglalkozásra térnek át, melyet csak virágzó nagyváros határában lehet sikerrel üzni...”

Tanyabirodalom

Egy darabig paprikaföldek virítanak körülöttünk az ut két oldalán, zöld, sárga és égő vörös színekben, de ez a paprikadicsőség se az már, ami régen volt. Mintha csak ugyanaz a nagy válság nehezednék rá a magyar föld minden termékére. Nemcsak a király, a buza küzködik a detronizáció szégyenével, nemcsak neki kellett megéernie, neki, a magyar buzának, hogy eladhatatlanná vált, hogy nem keresik, hogy nem kell senkinek, hogy a külföld sorompói lezárulnak előtte, hogy itthon gyűlnek, halmozódnak fölöslegei, hogy az ára és tekintélye napról napra, sőt óráról-óra lefelé csuszik, hogy akire eddig olyan büszkék voltunk, akit olyan gögösen emlegettünk, azt most szégyelni kezdjük, megtagadjuk, sőt káromoljuk. A buzadicsóséggel együtt inog és omlik ugyanugy a hagymáé, amely Makóról uralkodott valamikor idegen világrészeken is és a szegedi paprikáé, amelynek nevére ugyancsak mi tanítottuk meg a világot. Őrájuk is rossz világ jár. Nemcsak a királyok bukhatnak meg, de a növény-kisemberekre, a növény-kisgazdákra és növény-proletárookra is rossz világ jár.

*

Alig negyedóra után benn járunk a tanyai települések birodalmában. Árnyas dülőutak, mindennütt akácfa az utak oldalán, gyümölcsöskertek, szőlők, ameddig a szem ellát s a zöld és sárguló lomberdőben tanyaházak lapulnak. Szeged város határa kerekszámban 140.000 katasztrális hold, ebből 62.000 hold városi birtok s ebből az utóbbiból 50.000 hold csupa kisbérlet. Tíz-, harminc-, hatvan-, nyolcvanholdas parcellákon folyik itt, ezen az irdatlan területen, a tanyabérleti gazdálkodás. Hetven-nyolcvan évvel ezelőtt kezdték ezt az őstalajt, ezeket a külső területeket feltörni, művelés, szántás, ültetés alá fogni s ez a folyamat még ma sem ért véget, az átokházi legelők 8-10.000 holdnyi terjedelemben még feltöretlenek. Milyen világ volt itt még öt-hat évtizeddel ezelőtt, a híres szegedi puszták ősi, elhagyatott, romantikus világa! Százezerholdnyi kiterjedésben sivó homok, szélhordta buckák, nádasok, szikes legelők, itt-ott a védettebb helyeken cserjések és erdőfoltok, az a duna-tiszaközi tájkép, amelyet Petőfi verseiből és a régi elbeszéléseiből olyan jól ismerünk. Rózsa Sándor és a híres pusztai komisszáriusok kifogyhatatlan legendái bujkálnak itt ma is a népfantázia szárnyain, azok térnek vissza történeteiben, kipusztíthatatlan emlékeiben. S öt-hat évtized elég volt hozzá, hogy az alföldi sivatag helyén lomberdők, szőlőskertek, gyümölcsültetvények óceánja támadjon. Tájképi értelemben is olyan átváltozása ez egy roppant darab magyar földnek, amilyenre csak az amerikai települések történetében van példa. Negyvenezer lélek népesíti ma be ezt a szegedi tanyavilágot. Nyolc-tizezernyi kisbérlet, önálló egzisztencia turja, munkálja, szépi ezt az új arcot öltött területet. A háború előtt, 1910-ben, már 9000 tanyai lakóház volt a határban, ebből a felsőtanyai részekre több mint 2500, az alsótanyaiakra 5700 ilyen épület esett. De ez a hihetetlen szaporasággal szétáradó magyarság tulrajzolt a szegedi határokon is. A szegedi tanyavilág népe az elmúlt félszázad alatt, szakemberek megállapítása szerint, több mint ötven községet népesített be és hódított meg a magyar etnikumnak a Délvidéken. Milyen ellentét ez a hajdusági és debreceni példákkal szemben, ahol a negyvenezerholdnyi Hortobágy ma is a félszázad előtti állapotban terpeszkedik s ahol a falvak és mezővárosok vagyontalan, proletársorsba süllyedő mezőgazdasági népessége a városokba rajzik és szivárog be évtizedek óta, hogy ott a növekvő szociális elégedetlenség melegágya legyen.

*

Hogy keletkezett ez a szegedi tanyatelepülés, a városi birtokoknak ilyen tanyai kisbérleti formában történő hasznosítása? Talán egy messze, előretékintő várospolitikai szabott itt irányt a fejlődésnek és jelölte meg előre a jövő utját? Részben az is, de alapjában véve a föld

törvénye, a változhatatlan, nagy természeti föltételek diktálták ezt az irányt s az emberi és hatósági belátás csak ezekhez alkalmazkodott. Kerék Mihály, a szegedi határ egyik kitünő ismerője, azt mondja, hogy ezen a területen, a futóhomoknak és a szikes mocsaraknak ebben a birodalmában nagybirtokrendszer vagy nagybérleti gazdálkodás ki se alakulhatott. Ezeknek a földeknek hasznosítására a kisbérleti forma volt az egyetlen reális és jövedelmező megoldás. Nem lehet elképzelni épeszü vállalkozót, aki akár a csengelei, akár a balástyai vagy átokházai pusztákat bérbe merete volna venni. Ezeket a területeket keresztül-kasul vízállásos erek szagatják meg, úgy, hogy nincsen száz hold összefüggő szántó se egy tagban. Nem is szólva a futóhomok-eredetű felszínü egyenetlenségekről, amelyek előzetes planirozás nélkül nem is művelhetők. Ehhez járul még a talaj összetételének, rétegződésének és minőségének szinte tizméterenkénti változása. Tizholdas parcellákon öt-hatféle talaj fordul elő, gyakran 15-20 egymástól élesen elhatárolt foltokban. Olyan sok rossz, javíthatatlan, sziksós vagy futóhomokos altalajt, mint a szegedi határnak ezeken a pusztaságain, alig lehet találni másutt, az országban művelés alatt álló földeken. Óriási munkát kellett itt végezni annak, aki ezeknek a földeknek megművelésére vállalkozott. A buckák és mélyedések előzetes kiigazítására, kubikolására, a roppant változó összetételü földrészletekhez való aprólékos alkalmazkodásra van itt szükség, amelyek a nagyüzemben való művelés számára ezeket a földeket teljesen alkalmatlanná teszik. Itt csak a magyar paraszt hatalmas energiája, hangyaszorgalma, igénytelensége és megrögzött földszeretete csinálhatta meg azt a csodát, amelynek eredményeit most olyan természetesnek, maguktól értetődőknek találjuk. Benn, a városban, a Széchenyi-tér lombjai között, szemközt a városházával, ott áll Fadrusz János gyönyörű alkotása, Tisza Lajosnak, az árvizkormánybiztosnak, bronzszobra, amint egy hatalmas kötömről nézi a töltésépítő szegedi és csongrádi kubikusok munkáját, akik közül kettő félmeztelenül remekbe faragva, dagadó izmokkal ott rakja és talicskázza a földet, az új Szeged alakjait. Milyen kár, hogy a kubikusoké mellett nem áll ott valahol a városháza előtt ezeknek a tanyai kisbérlőknek a szobra, a szegedi határ csodatevő hőseinek szimbóluma. Az a munka, amelyet ők félszázad alatt végeztek, semmit se von le magának Szeged városnak szolgálataiból és áldozataiból, amelyekkel ezt a települést előmozdította s amelyekkel népének jóvoltá mellett a saját érdekeit is munkálta.

A pionirok dicsősége azonban a tanyai települőké. Mert ez a földhódítás nem úgy folyt itt, mint az amerikai vagy kanadai települések, ahol előre megépítik az irdatlan pusztaságokba a csupasz vasuti vonalakat s csak ezeknek nyomán indul meg a farmtelepülés s a városi kolonizáció lendülete. Itt hatvan-hetven éven át nem volt vasút, a modern közlekedési eszközök csak utánakullogtak a fejlődésnek, melynek legnehezebb kapavágásait a tanyai kivándorlók tették meg. A Szegedről készült gazdaságtörténeti munkák leírják, milyen viszonyok voltak itt, ebben a tanyákkal benépesült, óriási birodalomban sokáig, de még csak a háboru előtt is, hogy éltek negyven-ötven kilométernyi távolságban a várostól és minden nagyobb lakott helytől, közigazgatási, közegészségügyi, kulturális tekintetben egyaránt elhagyatva. A Szeged-Budapest és a szeged-szabadkai vasuti fővonal alig változtatott valamit ezeknek a területeknek mostoha viszonyain. Hiszen megtörtént, Tonelly Sándor beszéli el többek közt, még a háboru előtt is, hogy télviz idején, járhatatlan utak mellett nem tudtak papot hivatni a halotthoz, hogy az egyház törvényei szerint megadják neki az utolsó tisztességet, maguk a bajtársak, a tanyai szomszédok csinálták meg a temetést úgy, ahogy tudták, imádsággal, énekléssel s hogy a beszentelés se hiányozzék, tömjént tettek a pipába s így ráfüstöltek, rápipáltak a halottra, hogy legalább az ne hiányozzék neki. Most kisvasut szalad több mint hetvenkilométernyi vonalon végig ezeken az alsótanyai részeken. Ez is a háboru után létesült. Három és félmillió pengő költséggel. Eddig az alsótanyai ember, ha vasuton akart Szegedre bemenni, el kellett mennie előbb Kelebiára, ott felült a vonatra, elutazott Kiskunhalasra, onnan Félegyházára és csak innen jutott el Szegedre.

*

Megállunk egy helyen, hogy elgyönyörködjünk egy pompás erdőben, amely kihajlik lombjaival az ut két oldalára. Sűrűségéből már a hulló avar fanyar illata száll. Csak egy foltja, egy kis oázisa ez annak a több mint hétezerholdnyi erdőségnek, amelyet négy évtized alatt a határban szerte a város és az állam telepített. Egy ember nevéhez, Kiss Ferenc erdőtanácsos munkájához fűződik ennek az erdőítésnek halhatatlan dicsősége. Ő adott példát, megint csak Debrecennel szemben, arra, hogyan lehet ezeket a fátlan, futóhomoksivatagokat lombos szigetekkel megkötni, természeti és gazdasági tekintetben hasznosítani. Debrecen 40.000 holdnyi őserdőit egy harmadrészig kipusztította ötven év alatt a gondatlan rablógazdálkodás. A szegedi statisztika viszont elmondja, hogy 1890-től 1920-ig ezeknek az erdőítéseknek révén megháromszorozódott a határ és a város élőfa-birtokállománya ötvenezer köbméterről százötvenezerre emelkedett s a város jövedelme az utolsó években megközelítette az erdőből a 120.000 pengőt, ami holdanként több mint 16 pengő tiszta jövedelmet jelent.

A tanyavilág nagy pöre

A bukolikus képek mögött, az őszi napfény aranyfüggőnye alatt, egy roppant válság sötét árnyékai lappanganak itt, ebben az egész kisbérlő-impériumban. Két-három éve egyre sűrűbben kísértenek föl nyugtalanító jelenségei s nyomasztó feszültsége ma már a szegedi városháza s a földmivelésügyi minisztérium párnázott ajtóit ostromolja. Vele együtt nőnek a város gondjai, amely békében alig ismerte bérlőivel szemben a pörösködést, mert ezek viszont alig ismerték a hátralékot, a fizetésben való késedelmet. Most harc dul közöttük, amelynek mérge egyre mélyebbre eszi magát, amely egyre elkeseredettebb lesz, mint olyan ellenfelek közt szokás, akik közt valami megszakadt, akik nem tudják egymást többé megérteni. Küldöttségek járnak egymásután a városházán, bérelengedést, haladékokat, revíziót sürgetnek. Az idej rossz esztendő még súlyosította a különben is romlott helyzetet. A kukorica kisült, rozs alig termett, a paprikára alig volt eső, se jószágnak, se terménynek semmi ára. A város pedig egyre idege-sebb. Költségvetésében másfélmillió pengő van beállítva a kisbérletek jövedelme címen. Ezen nyugszik a közösség háztartásának egész egyensúlya. Az építkezések meg nem állhatnak. Az e téren vállalt kötelezettségeknek eleget kell tenni, a fölvetett kölcsönök esedékességeit is fizetni kell. Mi lesz mindezzel, ha a bérlők teljesítőképessége végleg csődöt mond, hiszen már eddig is több mint egymillió pengővel vannak hátralékban? Horribilis összeg ez, de minden jel arra mutat, hogy ezután még lavinaszerűen növekedni fog. A nagy pörről újságcikkek jelennek meg, polgármesteri nyilatkozatok arról, hogy a város nem engedhet, elment az engedékenység végső határáig, két-háromesztendő haladékokat engedélyezett, most már a végső eszközökhöz kell nyulnia. És csakugyan a végső eszközökhöz nyul. Augusztus folyamán már tizenöt-husz bérlőcsaládot telepítettek ki, az idej termésüket lefoglalták, a tanyaházakból ki kellett hurcolkodniok, csak a bérlőcsalád fejének szabad éjszakánként a bérleten tartózkodnia, a családtagok kenyér és hajlék nélkül a szomszédoknál huzódnak meg. A városházán azt hiszik, hogy csak pár rendetlen emberről van szó, vagy olyanokról, akik erejükön felül bérleteket vállaltak, példát kell tehát mutatni közöttük, megfelelő szigorot alkalmazni s minden rendbe jön. Az ügyészi felszólítólevelek lavínája zudul a hátralékos bérlőkre, pörök tömege indul ellenük. De barátaink azt mondják, hogy mindez óriási tévedés, ezt a válságot nem lehet csak az ügyészi hivatalon vagy a bíróságokon keresztül megoldani. Általános, óriási krízis ez, egy földindulás, amely ötvenezer holdra terjed s tizezer család egzisztenciáját érinti.

*

Az Alsótanyán, a Hangya-szövetkezet udvarán, száz-százötven ember vár bennünket. Össze-futottak arra a pusztai hirre, hogy jövünk és a bajaik iránt érdeklődünk. Szomorú kép ez a százötven ember, csizma nélkül, rossz nadrágban, tépett ingekben, szvetterekben. Hiába keressük rajtuk a szegedi gazdák régi, jellegzetes habitusát. Hol vannak az ezüstpitykés mellények, a kossuth-körszakállas, nyugodt, nyájas arcok? Még el se helyezkedünk, már a panaszok özöne hull a fejünkre. Tizen is akarnak egyszerre beszélni. A tetőn éppen kőművesek vagy nádkötők dolgoznak, azok is beleszólnak onnan felülről a dologba. Az asszonyok előretolakodnak, legtöbbször egy gyerek a karján, a másikat kezénél fogva vezeti. Hangosabbak, mint a férfiak, alig lehet őket csöndre inteni. Amit előadnak, zaklatott, ideges közbeszólásoktól kísérve, abból a gondterheltség és nyugtalanság fojtott levegője árad! Arcukon kétségbeesés, bizalmatlanság, méltatlankodás vagy sápadt elszántság, a dac, hogy: jöjjön, aminek jönnie kell, már ugyanis minden mindegy! Majd elsodorják az asztalt. Nagy tisztelettel, de nagy keserűséggel beszélnek a város urairól. A polgármester neve mellől soha el nem hagyják a méltosá-

gos jelzőt, a végrehajtó mellől a királyi előnevet. Most ezekkel van, szegényeknek, legtöbb dolguk, nem csoda, ha annyira respektálják őket.

Elsőnek Csóti István tolakszik az asztalhoz. Vékony, sovány ember, háromnapos szakállal, véres szemekkel, kopaszodó fejjel, ócska sárga nadrágban. Keze reszketve kotorássza elő papirosait. A háboruban idegneuraszténiát kapott. Ügyészi felszólítólevél, fizetési meghagyás, váltó-óvatolás, árverési hirdetés, kilakoltatási végzés, egy egész irattár, amit kirakosgat. Két és fél holdat bérel, már két esztendő óta van hátralékban, kétszáz pengővel tartozik, de nem tud fizetni, nincs miből. Tegnap jártak kint nála a hivatalos urak, ha egy-két nap alatt ki nem hurcolkodik, autóval fognak jönni, felrakják minden holmiját és elszállítják. Kilakosítják, kérem, magyarázzák az emberek. S miért, miért nem szerkesztő tanácsos urnak szólítanak. Ugylátszik, a kormánytanácsosi nyavalya már az átokházi pusztáig hatolt.

- Azt mondták - beszéli Csóti -, ha rendőr kell, lesz rendőr, ha csendőr kell, lesz csendőr is, de ki kell menni. Csak a tegnapi autókiszállítás költsége nyolcvan pengőt tesz ki. Gavallér vagyok, fizetem - mondja dühös nevetéssel, - de a házat lerontom, ha tiz rendőr kapaszkodik is belém. Én építettem, hát szétszedem, még a falait is lehordom, a földdel egyenlővé teszem.

- Tened ám - feleli közbe valaki -, ha nem volnál hátralékban.

- De legalább autón visznek be a városba, mint egy urat. Nem fizetek, mégis kocsizom! Majd a polgármester ur ad valami hivatalt. Csak az asszonnyal van baj - teszi hozzá csendesen -, mert az nem akar kimenni a házból. Azt mondja, inkább ott verjék agyon, ő nem megy a városba éhenhalni...

Pap Antalt, aki a fejünk fölött nyujtogatja a bérleti könyvecskéjét, augusztus 30-án már ki is tették a maga tiz holdjából. Huszonöt esztendőn át dolgoztak benne a szülei, tanyát építettek, szőlőt, gyümölcsöt telepítettek. Ő maga 1924 óta bérlő. Husz métermázsza rozstot termett az idén, fizet holdankint két métermázsza tiz kilót. Mi marad neki? Most az apósánál huzódik meg, oda költözött a bérlőtársa is, Horváth Vilmos, hat gyerekekkel. A bérletre szeptember 25-én lesz új árverés, most üresen áll.

*

Tiz-tizenöt esetet meghallgatunk még. Alapjábanvéve mind ugyanaz. Ugyanugy kezdődik és ugyanugy végződik.

- Hányan vannak így? - kérdezzük.

- Mindenki így van - felelik. Ezren és ezren ugyanigy eluszva, ugyanigy fuldoklanak. A bérek oly magasak, a terményárak oly alacsonyok, a termés oly rossz, hogy nem tudnak fizetni. Aki egyszer hátralékba jutott, nem tud kilábolni belőle. Eladja a jószágait, sokszor lábán a termését, jótállásra adósságot vesz föl a banknál, annak kamatai, törlesztése terheli, ha egyszer elmarad, ott is perlik. A városnál, csak párnapos késedelemre, már jön az ügyészi felszólítás, aztán a kereset, egykettőre a fizetési meghagyás vagy az árverési hirdetés s a perköltségek csakhamar egyharmadát teszik a bérhátraléknak. Egy zsákutcába jutott rendszer képe bontakozik ki ezekből az esetekből. Mi történt itt? Hogy állt elő ez a helyzet? A város 1921-ben buzaértékre konvertálta a haszonbéreket, hogy biztosítsa magát a korona-árfolyam esésével szemben. Ezt a bért pár esztendőn keresztül, az akkori agrár-konjunktúra mellett, minden nehézség nélkül meg is tudták fizetni. A bérbeadott területek jelentékeny részének bérlete aztán 1925-ben lejárt és új árverés alá került. Ugyanakkor határozta el a város, hogy az addig csak legelőnek használt pusztáit bérbeadja, mert az akkor megindult építkezésekhez új bevételi forrásokra volt szüksége. A város látta, hogy a bérlők egy kissé összeszedték magukat. Arra számított, hogy a mezőgazdaságra pillanatnyilag kedvező helyzetben maximális béreket

érhet el. Nem is csalódott, az emberek egymást gázolták le a parcellákért folytatott versenyben, mely a legképtelenebb béreket eredményezte. A tanyával ellátott, befásított, szőlővel betelepített bérleteket épügy árverés alá bocsátották, mint a szűz területeket, ha a bérlő a város által egyoldalulag megállapított, irreálisan magas bért nem volt hajlandó vállalni. A tanyás bérletek kereslete nagyobb volt, mint a pusztai földeké és ha árverésre kerültek, magasabbra verték fel az ilyenek haszonbérét, amit a régi bérlő, kénytelen volt tartani, nehogy évtizedek beleölt munkájával és költséges befektetéseivel felszerelt, megszokott és már magáénak tekintett tanyája idegen kézbe kerüljön. Az árverések ebben az időben a legkönnyelműbb hazárdjáték jegyében folytak. A kisembereket elvakította a milliókkal dobálódzó mezőgazdasági látszatkonjunktúra és senki se akadt, aki őket a bekövetkező nehézségekre figyelmeztette volna. Százával voltak, akik nemcsak minden megtakarított pénzüket adták oda, hanem még párnájukat is pénzzé tették, csak hogy a magasra felvert haszonbér félévi részletét és az ezzel egyenlő biztosítékot letehessék. Mások viszont minden forgótőke nélkül, olykor a legszükségesebb instrukciók hiányában, teljesíthetetlen kötelezettségekkel a nyakukban mentek neki huszonöt esztendőnek, olyan időkben, mikor már az önálló és erős gazdasági egzisztenciák alatt is megroppant a talaj.

*

Az átlagos haszonbér most az alsótanyai bérleteken 22-28 pengő. A felső-tanyai részeken 25 pengő. A legkisebb haszonbér az Alsótanyán 25-40 kilogram buza, a Felsőtanyán 60 kilogram rozs holdanként. A legnagyobb haszonbér az Alsótanyán 60-86 pengő, a Felsőtanyán 76 pengő. Szakértők megállapítása szerint a ma fizetett haszonbérek általában oly magasak, hogy azok a legjobb gazdálkodó bérlőt is a teljes anyagi romlásba kell, hogy döntse, még abban az esetben is, ha teljesen tehermentesen ma menne bele a bérletbe. A bérösszegek nem is tekinthetők reális és állandó jövedelemnek, ezt a behajthatatlan nagy hátralékok is bizonyítják. A bérösszeg nagysága és a talaj minősége között semmi összefüggés nincsen. Ugyanabban az időben az egyik parcelláért sokszor kétszerakkora haszonbért fizetnek, mint a közvetlen közelben fekvő jobbminőségű földekért, aszerint, amint azt az árverés esélyei magukkal hozták. A múlt évben Szemes Árpád nyugalmazott gazdasági felügyelő, mint a földművelésügyi minisztérium szakértője, megállapította, hogy a bérlők által vállalt, illetve azokra sokszor egyoldaluan rákényszerített kötelezettségek teljesíthetetlenek. Hiszen a békebeli haszonbér pengőre átszámított összegéhez még negyven százalék pótlékot csaptak. Ez volt a kikiáltási ár oly időben, amikor a rozsot a szegedi piacon már csak nyolc-kilenc pengős áron lehetett értékesíteni. Az átlagosan megfizethető haszonbérösszeg ugyancsak a szakértők megállapítása szerint, 100-250 kilogram rozs ára között váltakozhatik. A gyepterületek után fizethető haszonbér átlag 40 kilogram rozs lehet. A bírósági ítéletek is, valahányszor a bérlők perre mentek a várossal, körülbelül ezeket az árakat állapították meg. A város sok küldöttségjárás, sok instanciázás, az egyre növekvő hátralékok dacára, ragaszkodott a szerződésekben megállapított bérösszegekhez, tavaly eszközölt egy tizszázalékos bér-reviziót, amely 1928-tól kezdődően öt esztendőre ennyivel csökkentette a haszonbért, egyénenként, esetről-esetre ad valami kedvezményt, de általában minden maradt a régiben. Így jutottak a dolgok az egymillió pengős hátralékig, amin túl ott áll a bérlők ezreinek teljes kimerültsége, eladósodása s egy olyan általános kétségbeesés, amelynek képei és tünetei, ha a valóságnak megfelelően visszaadnánk őket, a lázítás erejével hatnának.

*

A Csótiék portája csak annyi, mint egy jókora paraszttenyér. Egy megkezdett kutgödör ásít a bejáratnál. Maga a gazda áskálja, párszor már be is omlott. Ott áll félbehagyva, lassan benővi a dudva. Az udvar hitvány, kis sövénykerítését a tyuk is átlépheti. Egy kis hevenyészett, sárból

rakott szabadtüzhely van az egyik sarkában, a másikban nyomorult disznóól, akkora, mint egy gyufaskatulya. De ez is halálos néma, az idén még nem került bele télirevaló. Az ól falához támasztva egy sarkából leemelt deszkaajtó, amögött tanyázik pórázra kötve egy csapzottszőrű kis kuvasz. Éktelen vonitással fogad bennünket. Öt-hat tyuk kaparász unottan az ól körül a porban s egy szürke macska mosdik álmosan a küszöbön. Benn a ház két szobából áll. A kisebbik, az első, jóformán üres, pár marhatök sárgállik az egyik sarokban, hagyma és paprika a földre öntve, két faszék és egy ládaféle árvul a falhoz támasztva, néhány cseréptál és bádog-edény a falon. A nagyobbik szobában karosláda az ablaknál, asztal, székek, egy ágy, egy sublótféle, a parasztház szokványos berendezése, amit a szegénység standardizált. Az ablakokon hófehér papírfüggönyök. A ház maga kívül-belül vakítóan fehérre meszelve, a tisztaság és a magánvaló szegénység lehangoló együttese. A gazda, hiába tiltakozunk, nagy tálon maradék sonkacsülköt tesz elénk. - A többi megettük télen, ezt ünnepekre tartogatjuk, akkor szelünk belőle egy-egy falatot. - Hát bizony ezt már alaposan körülvagdalták. Mi is vágunk belőle, hogy sérelem ne essék a házon, de nekem alig megy le a torkomon a falat. Pedig Csóti még dinnyét is kerit valahonnan. Felvágja s diadallal mutatja, mekkora vérbeli óriási. Termett egy szekérral, de mire bevitte a piacra, a fuvar, a vám többbe került, mint amennyit árult belőle. Büszkén beszéli, hogy a házat maga építette Favágó ember, erdei munkára is jár, úgy szerezte a gerendákat. A nádat a tetőhöz ugyancsak maga vágta, a falakat maga rakta. Bizonygatja, hogy erős, szilárd építmény ez. Ahogy megáll a szobában és kezével körülkanyarítva mutatja: Az egészet magam hoztam össze! - abban majdnem annyi büszkeség van, mint Klebelsberg grófban, aki a Bazilika terraszáról órákra el szokott gyönyörködni a Szent Márk-tér panorámájában.

Távozóban megtraktálom a cirmost is, a szürke kuvaszt is sonkabőrrel, kenyérhajjal. Olyan farkcsóválást csapnak hozzá, annyi hála ragyog a szemükben, az ember sirni szeretne, mig megsimogatja őket. Csóti Istvánnak különben félhold kukoricája kisült, a rozsot, amit vetett, ki kellett szántania, olyan silány volt, a szőlőjét háromnegyedrészen elverte a jég.

És holnap jön a királyi végrehajtó ur a városi urakkal és Csóti Istvánt a kis holmijával együtt autón viszik be a városba.

A dél Hebők Ferencék, szép, árnyas, ákacos tanyaudvarán ér bennünket. A két tágas tanyaházon, a széles, dróthálós tornácokon, ahol csizmák, ruhák, régi nemes holmik, uriformájú butorok szellőznek, a kis virágoskerten, a szeszfőző-szerszámokon, szüretelő és borházi földszerelésen mind jómód és gazdagság látszik. Urimódon sültcsirkét kapunk ebédre, foszlós kenyérral és csipős piros musttal, de a beszélgetés során aztán kiderül, hogy már erre a házra, ezekre a dolgos, ügyes emberekre is ráült az utolsó évek nyomasztó árnyéka. 1922-ben járt le egyik tizholdas parcellájuknak a bérlete, amelyet huszonegy évig birtak. Ők ültettek bele három és fél hold szőlőt, ők kubikolták a homokot, kétszáz darab nemes gyümölcsfát telepítettek s olyan terméseket értek el, hogy százötven-kétszáz hektoliter bort is adott. Békében tizenhat koronájával fogták ki ezt a tiz holdat s az 1922-es új árverésen két métermázsas tiszta buzát kért a város adóval együtt érte. Ezt már nem tudták megadni. A szomszédok rájuk ígértek, azoké lett, ők pedig kipusztították belőle a szőlőt, a gyümölcsfát, verejtékes munkájuk minden eredményét, úgy adták át az utódnak, aki aztán rövid kísérletezés után eladósodva megszökött belőle.

A közeli szomszédban, Mig Imrééknél, a környék legszebb tanyáján, is ott ül már a félelem. Ők is paradicsomot varázsoltak az 1902-ben kibérelt pusztai földből. Néhány rissz-rossz épületet kaptak csak, kidült-bedült kerítéssel, most pedig ötszáz őszibarackfa, széles tanyaházak, nagy epreskert, hatalmas szérűskert terjeszkedik itt. Egy másik tizholdas bérletébe pedig öt és fél hold kadarka-szőlőt, kétszáz nagy almafát, szentjános-barackot, körtét telepített a gazda.

Azonkívül egész kis erdőt eper- és akácfából. Az apjától kapott örökföld árát is beleköltötte a bérletbe. Ő is kubikolt és olykor harminc-negyven kilométerről hordta a trágyát a sivár homokföldre, százszekérszámra. Most az egész család remeg már, hogy mi lesz három év múlva, ha a bérlet lejár, mert 1933-ban a legszebb tizholdas parcella árverés alá kerül és ki tudja, nem kell-e majd egy huszakilós differenciáért valami jöttment embernek, aki majd rájukárverez, évtizedek, egy egész generáció munkáját átengedni?

*

Az egész árverési és bérleti rendszernek talán ez a legsötétebb és legérthetlenebb oldala. Mi-csoda abszurdum az, lehetővé tenni a bérlőnek, sőt arra kényszeríteni, hogy abban az esetben, ha a bérletből távoznia kell, az általa ültetett szőlőt, a gyümölcsösöket, az erdősítést kipusztíthatja és sivataggá teheti s ugyanezt teheti vagy ugyanazt kell tennie az épületekkel is, anélkül, hogy az új bérlő köteles lenne ezeket az évtizedek alatt beinstruált, beépített vagy kitermelt értékeket a réginek visszatéríteni. Hogy erre a szörnyűségre sor ne kerüljön, hogy ne önkezüikkel pusztítsák el, amit maguk építettek, a hajlékot, amelybe annyi munkát, szeretetet öltek, amelyhez annyi küzdelem, annyi megpróbáltatás élményei fűződnek, ne maguk rombolják le, hogy a gyümölcsösöket, melyeket olyan szerető gonddal ültettek, ápoltak, hernyótól, fagytól, vadkártól védelmeztek, amelynek termésére olyan büszkék, mert ugyanugy nevelték őket, mint a gyerekeiket, hogy ezeket a gyümölcsfákat, ezeket a szőlőket ki ne pusztítsák, árverések idején ezért mennek olyan irreális végletekbe, a vetélytárssal szemben ezért ajánlanak meg teljesíthetetlen béreket és a város ezt a lelkiállapotot használja föl arra, hogy ezeket minél magasabbra verje föl! Hogyne árvereznének, hogyne igérnének, mikor az egész életmunkájukat, a magukét és a szüleikét együtt védelmezik, az otthonukat, a vackukat, az üldözött, a kiűzhető állat félelmével és kétségbeesésével. Ez a kényszer, ez a kétségbeesés arra viszi őket, hogy megváltásuk magukat ettől a barbárságtól s annyit ajánljanak meg a bérletért, amennyiért annál biztosabban, menthetetlenül beleszakadjanak. Lehet ennél szerződést immorálisabbat akár jogi, akár szociális, akár gazdasági szempontból elképzelni, lehet borzasztóbb, embertelenebb szankciót. S mindezt egy olyan magas erkölcsi testületnek kell velük szemben képviselnie és végrehajtania, mint amilyent egy nagy magyar város közössége jelent.

*

Egy kitűnő szegedi törvényszéki bíró, Kelemen László dr., aki ezeket a bérleti szerződéseket vizsgálat tárgyává tette, a legsúlyosabb kritikát mondja róluk szakvéleményében. Van a szerződési formulának egy pontja, amely szerint a város bármikor felmondhatja a bérletet, ha arra közelebb meg nem határozott célból szüksége van, felmondhatja, anélkül, hogy a bérlő ezért kártérítést követelhetne. Ha a felmondás a gazdasági év vége előtt valamelyik napra történik, a város csak az elvégzett munkálatok költségét és a bevetett mag értékét köteles megtéríteni, de már az elmaradt hasznót megfizetni nem tartozik. E felmondások esetén a szerződéses viszony a bérbeadó és a bérlő között, minden bírói jogsegély igénybevétele nélkül, egyszerűen megszűnik. Ez a pont Damoklesz-kardként állandóan ott lengeti a bérlők feje fölött a földönfutóvá tétel veszélyét. A város - mondja Kelemen László - ezáltal bérlőivel szemben oly korlátlan jogot biztosít magának, aminőt hazai magánjogunk még a jobbágyság idejében sem engedett a földesurnak. A jobbágyok birtokát a Werbőczyi törvényei a földesurral szemben is oltalmazzák, elmozdításukat csak vétkességük esetén és szabályszerű bírói eljárás útján engedik meg, de kártérítési jogukat minden esetben biztosítják. Szeged szabad királyi város hatósága pedig a szerződési szabadság kihasználásával olyan egzisztenciális függésben tartja a huszadik században szabad polgárait, mint a pallosjogu földesur tartotta a középkorban a maga jobbágyságát. A szerződésnek egy másik pontja a bérleti jog átörökítéséről rendelkezik s az a lényege, hogy a város annak a bérlőnek, aki huszonöt, ötven vagy több éve gazdálkodik már valamely

parcellán, nem ismeri el a bérlettel való rendelkezés legcsekélyebb jogát sem. Pedig nyilvánvaló, hogy a városi birtokpolitikának nem lehetett és nem lehet ma sem célja, hogy az egyes parcellákon bérlő-váltógazdaságot üzzön és az évtizedek során át meggyökeresedett kisbérlőket kiszakítsa onnan pillanatnyi, talán látszólagos előnyök kedvéért. Ennek a szerződési pontnak egyéb rendelkezéseiről, azt mondja Kelemen László, hogy az önkényeskedésnek, a protekciónak, a politikai üldözésnek olyan tág kapukat nyit, amely alkotmányos államban és az emberi alapjogok szellemétől áthatott jogrendszerben egyenesen türethetetlen.

*

Délután kimegyünk Horgos alá, a szerb-magyar demarkációra. A tengelyig érő homokban lépten-nyomon elakad az autó, pedig kitűnő kocsi. Minden száz lépésre ki kell szállni belőle s magunk toljuk vállvetett erővel, míg újra erőre tud kapni. Az egyik utkereszteződésnél magyar határőrök állítanak meg. Kukorica-szárból, napraforgó-kóróból összetákolt, fehérre meszelt kis putriban tanyáznak, a putri mellé egy kilátótornyot tákoltak össze, ha ugyan annak lehet nevezni ezt az építményt. A szarvas- és vaddisznóvadászatok lesállításaira emlékeztet, vagy azokra az őrgórékra, amilyenekből a törökvilágban, amint azt Takács Sándor oly színesen, oly érdekesen leírja, a szélső, a legkitettebb végbeli őrszemek vigyázták a védtelen határt, a szomszédos palánkok török portyázóit. Az egész együtt, az őrkunyhó és messzelátótorony, nem különb a kukorica- vagy a dinnyecsőszök hajlékánál. Ezekben tanyáznak a magyar állami szuverénítás, a magyar katonai hatalom megszemélyesítői. Velük szemben - micsoda különbség - a szerb őrszemek posztja, egy szőlőbeli villa, valóságos erőddé kiépítve, terméskőből rakott mellvédekkel, kilövőnyílásokkal a gépfegyverek számára, betonból épített őrtoronnyal. Félelmes és impozáns valami, gög, jólét, hatalom hivalkodik belőle, úgy néz farkasszemet a mienkkel, a kukoricakunyhóval. Száz-százötven lépésre, egy másik fordulónál, ugyanez a látvány. Ha lehet, még mostohább, még szegényesebb kunyhó a magyar oldalon, még hatalmasabb erődítmény a másikon, sövényvel megerősített sáncokkal, a lövészárkokat utánzó magas földhányással.

Kisteleknek menet, három-négy kilométernyire a város alatt, az uttól jobbra végtelen pusztaság ásit. Szikes tófenék szürkése, ameddig a szem ellát. Sehol egy fűszál, egy fa, egy bokor rajta. Fölötte a halványkék szeptemberi ég, a láthatár szélén az elkésett délibáb fasorokat, tanyaházakat emel a levegőbe. Erős nyugati szél fuj, felkavarja a kiszáradt, fehér port s olyan füstfellegetek hömpölyget maga előtt sűrű gomolyagokban, mintha egy tengeri ütközet volna ott a messzeségben s egy menekülő hajóraj fedezné magát a felhőtorlaszok mögött. Csak az ágyuszó nem hallatszik. A füstfelhő aztán egyszerre szétoszlik s helyén tornyok emelkednek, sodródnak az ég magasságáig roppant homoktölcsérek, felfelé egy szélesedő koronával. Valahonnan egy felhő árnyéka esik rájuk s egyszerre mint gyökerükből kiszakított fekete pálmafák inganak a szélben, hogy a következő percben összeomoljanak, eltűnjenek a semmiségben. A szegedi híres Fehér-tó kiszáradt medre álmodik itt őskori, óceánmivoltáról. Az idejének szárazsága minden vizét felszívja s most Szaharát játszik, hogy az őszi esők jöttével újra meggyűljön, megáradjon. Párezer holdas területe a leghálátlanabb, leggonoszabb talaj. Viznek is, száraznak is egyaránt használhatatlan. Maradványa valami hatalmas mocsárnak, tiszai kiöntések világának; se meghalni nem tud, se az életnek helyet engedni. A lecsapolás nem segít rajta s ha lecsapolták, hiába öntözik a nyomán támadó sivatag-pusztát. Társával, a vak szikkel együtt több mint egymillió holdnyi területet ront meg az Alföldön ez a talajnem. Olyan, mint a fertőző seb, ahol megjelenik, ahol kiütözik, ott kiirthatatlanul terjed, harapódzik, növekszik és nem lehet vele mit kezdeni. Lelkes, fáradhatatlan, önfeláldozó elméleti és gyakorlati szakemberek küzködnek vele évtizedek óta, hogyan lehetne ezeket a sebeket eltüntetni, ezt a roppant epidémiáját az alföldi talajnak megállítani s a kopár százezerholdakat a termelés szolgálatába állítani. Treitz Péter, Szentannay Sámuel, Küzdényi Szilárd és a többiek halhatatlan

nevet szereztek maguknak ebben a küzdelemben. Ennek egyik legujabb fázisa az a kísérlet, amely rizstermelésre akarja felhasználni ezeket a szikes területeket. Mielőtt Budapestről elindultunk volna, egy birtokos barátom, aki ezeket a kísérleteket végzi, meginvitál bennünket, nézzük meg, milyen nagyszerű eredményeket sikerült végre elérniök. Mezőturon és öt-hat más tiszántuli határban tiz-husz, ötven holdas telepeken folytatják már ezeket a próbákat egy kisázsiai rizsfajtaival. Most mutatják majd be az első nyilvános rizskásáaratást a sajtónak és szakembereknek. Ha igaz, amit mondanak, lehet, hogy ez a szikbirodalom és az egész Alföld új jövőendő előtt áll. Ezidőszerint 2600 vagon rizskását hozunk be 12 millió pengő értékben. Mi lenne, ha megérnénk, hogy a szik rizsben fizesse vissza azt, amit évtizedeken át elpusztított? Jókai álma, - mondják a szkeptikusok. Kézzelfogható valóság, - mondják mezőturi barátaink. Majd eldől, kinek van igazza.

A Fehér-tó tulsó partján, Dorozsma irányában egy szegény szélmalom árválkodik. Vajjon mikor fog ez rizkását örölni? Két szárnyra van bocsátva az árva, a másik kettőt leszerelték róla. Idő jele, a bolettakorszak tünete. Mert ha két szárnyra jár, ez azt jelenti, hogy csak daráltatni lehet vele, a darálás után pedig nem jár örlési adó. Így védekezik a szélmalom Wekerléék ellen. Sose hitte, hogy a bolettát is meg kell érnie.

*

Átokházán kívül talán Csengele a legmostohább része az egész szegedi határnak. Az elképzelhető leghitványabb homokföld. Nem csoda, ha itt van a legtöbb baj a bérlőkkel s a bérleti rendszer hibáinak és hátrányainak itt van a klinikai telepe.

Kikötünk az öreg Losonczy György tanyáján. Mintegy kétszáz ember sereglett itt össze. Késő délután van s alig ereszkedünk velük szóba, mozgás támad az emberek közt, utat nyitnak s előre tolakszik közülük egy jól öltözött, szimpatikus fiatalember. Jó ismerőse az ittenieknek, a városi kézbesítő. Ő hozza ki a mindenféle hivatalos iratokat. De azért nem haragszanak rá. Nem tehet róla szegény. Szivesebben hordana ő is pénzesleveleket, ha tehetné. Most éppen száznegyven darab fizetési meghagyást akar szétosztani. Az előző nap már kihordott százhatvanat, azelőtt százat, ez összesen négyszáz. Van pedig az egész Csengelén mindössze hatszáz, azaz hatszáz kisbérlő. De a többi kétszáz se kerülheti el sorsát: ha ma, vagy tegnap nem kapott fizetési meghagyást, holnap vagy holnapután majd meg fogja kapni.

Az öreg Losonczy György tizenhét évvel ezelőtt költözött ide Csengelére, a pusztá sívó homokra. Két évtized alatt a maga erejéből épített egy négyszobás, tornácos házat, egy nyári kisebb házat, pedig amikor idejött, csak egy összedült falderekat és tiz darab hitvány eperfát talált a parcelláján. Azóta ő maga kétszáz jegenyenyárfával körülültette az egész tanyát és fölnevelt közel háromszáz gyümölcsfát, két hold erdőt és telepített három hold fajszőlőt. Gyönyörűség járkalni benne a kert mögött. Meg van locsolva, kapálva, permetezve, karózza, felfuttatva. Olyan az egész, mint egy jól gondozott virágoskert. Mikor idejött, volt tizenhat darab marhája, lova, szép számos birkanyája, volt az apjának négy hold örökföldje, az évek során annak árát is mind beleölte a gazdaságba. Most egy tehene van. Minden jószágát el kellett adnia, hogy a bérfizetésnek eleget tehessen. Mégis el van maradva kétévi haszonbérrel, több mint kétezer pengővel. Husz holdat a bérletből már föl is kellett adnia, most már csak huszban gazdálkodik. A kétévi tartozás nyomán több mint hatszáz pengő perköltség nyomja vállait. Az öt mázsa rozsot termő egyik parcelláért 180 kilogramm, a másik parcelláért 195 kilogramm búzabért fizet katasztrális holdanként. A hozadékkal arányban nem álló magas haszonbér, a nagy család, a sorozatos gyenge termékek következtében fizetési nehézségek közé került. Jöttek az ügyészi fölszólítások, majd a per, közben kénytelen volt fölvenni az anyósa jótállására háromezer pengő kölcsönt. Ebből az 1928. év végéig fölmerült perköltségekre

befizetett nyugták szerint összesen 647 pengő 43 fillért. De a megindult lavinát már nem tudja föltartóztatni. Ma a szó szoros értelmében katasztrófa előtt áll.

Csengeléről egyébként kilakoltatták az utóbbi időben Bozóki Jánost, Béres Pált (az anyjával lakik nyolc gyerekkel), Bagi Pált, (a bátyjánál lakik öt gyerekkel), özv. Jóljárt Istvánné hadiözvegyet (fiánál lakik egy kis nádfészerben), Papp Antalt, Hell Ferencet (egy másik bérletére költözött, ott csinált egy kis viskót, a háza üresen áll) és Horváth Vilmost.

A város úgy nyilatkozik a tömérdék perről és a megindult kilakoltatásokról, hogy a bérlők már három-négy éve nem fizetnek, muszáj volt ellenük eljárni. De nem hisszük, hogy ennek a kilakoltatásnak eredménye lenne. Mert ötöt, tizet, százat a bérlők közül kitehetnek, elárverezhetnek, a parcellákat új bérlőknek adhatják, de azok is legfeljebb csak az első rátákat tudják majd megfizetni és végre nem fog akadni jelentkező. Három, négy vagy ötezer bérlőt pedig mégse lehet kiüzni, kicserélni, földönfutóvá tenni. A rendszert kell megváltoztatni, bérrevíziót kell csinálni, általános, reális leszállítást és mindenekfölött haladékat kell adni az egymillió pengőnyi hátralékra. A városnak nem lehet az az érdeke, hogy Ruténföldet teremtsen itt, az Alföld közepén s az ezer meg ezer pörrel s az ezek nyomán fölhalmozódó rengeteg perköltséggel még jobban megnyomorítsa, minden föltápaszkodásra képtelenné tegye saját legjobb adófizető polgárait. Ha a Szent Márk-téri építkezésekkel szemben, abban a nemes versenyben, melyet az egyetem céljaira a kultuskormányval oly vetélkedve folytatott, milliókat és milliókat tudott igazán bőkezűen áldozni, ennek a harmincezer embernek, a tanyabérlők ezreinek egzisztenciája is megérdemel legalább ekkora figyelmet. Hiszen jórészt belőlük él a város, az ő évtizedeken át pontosan fizetett bérösszegeikből és adópénzeikből fejlődött és növekedett azzá, ami. S ha ezek az emberek nem is városi kultúrát teremtettek itt palotákkal, szobrokkal, templomokkal, de teremtettek és létrehoztak egy sivatag határból egy másik kultúrát, amelynek nagysága, realitása és belső értéke se marad a városi civilizáció mögött. Kérdezzék meg erről az egyetemi árkádok alatt akár Kőrösi Csoma Sándort, akár Zrinyi Miklóst, akár Pázmány Pétert, akár Tisza Lajost, Bessenyei Györgyöt vagy Semmelweis Ignácot, mind ezt fogják mondani. És ha meg fogják kérdezni az egyetemi tanár urakat, Laky, Györffy, Kogutowitz professzorokat és a többieket is, mind ezt fogják mondani.

*

Azt kérdezhetné már most az olvasó, hogy a tanyabérlőknek ez a sokezernyi okos, élelmes, összetartó, munkás népe csak egyénekenként védekezik és küzd ez ellen a lehetetlen helyzet ellen, meztelenül, egymagán, a szerződésadta jogok s a hatósági fölény páncéljába öltözött várossal szemben s úgy vivja ezt az aránytalan küzdelmet. Hát eddig úgy vivta, de most egy-két esztendeje pár lelkes ember, köztük a legszivósabb, a legfáradhatatlanabb, Nippold János mérnök, éjt-napot egybetevő munkával a szövetkezés gondolatának csinál közöttük egyre sikeresebb propagandát. Ez a szövetkezeti mozgalom azt tűzte ki célul, hogy a bérbeadás mai rendszerét gyökeresen megreformálja. Amint Kerék Mihály mondja értékes memorandumában, az árverés helyébe olyan szisztémát akarnak léptetni, amely megszünteti az erőviszonyok mai egyenlőtlenségét és a kisembereket megmenti az árverés esetlegességeitől. Ez a szövetkezeti megoldás a város és a bérlő viszonyát egészen új alapokra fektetné. A város a szövetkezettel szerződne és a bérlők a szövetkezettől kapnák a földet. Az árverés önmagától kiküszöbölődnék, mert valamennyi parcellát a szövetkezet venné bérbe, a verseny tehát ki lenne zárva. A város garanciát kapna a szerződési feltételek pontos teljesítésére, a bérlők pedig arra, hogy reális haszonbért fizetnek és nem teszik őket tönkre az ügyészi és perköltségek. Mindkét fél megtalálná ily módon a számítását, a surlódási felületek csökkennének és a kisemberek érdekei is kellő védelemben részesülnének. Ez a szövetkezeti mozgalom az utóbbi időben már olyan arányokat öltött, hogy most közel 1500 bérlőtagot számlál, akik 15.000 katasztrális hold

területen gazdálkodnak. A város, jóllehet minden tőle telhető eszközzel elő kellene mozdítania ezt a megoldást, nem nézi jól szemmel a bérlők ilyen szervezkedését, alakuló közgyűléseit a rendőrség is betiltotta azzal a megokolással, hogy zavarná az éppen akkor működő városi revíziós bizottság munkáját. Legközelebb az egész kisbérleti rendszer nagy kérdése a szövetkezeti akcióval együtt a város törvényhatósága elé kerül. Nem tudjuk, mi lesz a további sorsa, de mindenki előtt nyilvánvaló, hogy a dolgok nem mehetnek úgy, mint eddig és maradhatnak mostani állapotukban. Magának a földmivelésügyi kormánynak is sokkal nagyobb érdeklődéssel kellene kísérenie ezt a szegedi nagy pört, mert ez nem egy vicinális, helyi érdekű kérdés, de az Alföldnek és a csonka országnak is egyik legnagyobb problémája, amelynek helyes megoldásától ezer és ezer kisembernek és az ország második nagy városának jövője függ.

Ha a rutén föld és a rutén nép megmentésére annakidején állami akciót tudtunk indítani, sőt állandó kormánybiztosságot szerveztünk szociális és gazdasági bajainak enyhítésére, a szegedi tanyavilág, a kisbérlők sorsát se hagyhatjuk magára. A nagy árvizből Szeged szintén csak állami beavatkozás, irányítás mellett tudott új életre kelni. Ezt az ötvenezer holdas határt, a kisbérlők birodalmát is árviz fenyegeti most. Még nem csapott össze felettük, de már szinte a szájukig ér, már megmozdította alattuk a talajt s ha gyors segítség nem érkezik, a megrendítő katasztrófa elkerülhetetlen. Az a másik Szeged odabenn az egyetemi paloták körül, a Szent Márk-tér árnyékában, ugyanezen a talajon épült. Mi lesz belőle, ha idekűnn megindul az ár?...

*

Késő este van, mikor Csengeléről utnak cihelődűnk. A tanyák ablakában itt is, ott is felgyulad a lámpafény. A hold magasán áll s a mélységes őszi csendben messze hallatszík minden kutyaugatás. A jegenyék éles árnyéka keresztül nyulík az uton. Mintha végtelen távolságig minden aludnék körülöttük. Nagymessziről utolér egy-egy szélsóhajtás. De egy-egy ilyen kis sóhajban mennyi panasz és nyugtalanság bujkál. Oly tiszta, éles a levegő s mégis oly nehéz, olyan nyomasztó lélegzetet venni belőle...